

Секція 23. Теорія та історія держави і права
ПРОГРЕСИВНИЙ ІДЕАЛ ЯК ДОМІНУЮЧИЙ КРИТЕРІЙ
ТИПОЛОГІЇ ДЕРЖАВИ

Сухонос В. В. (мол.)

*Професор кафедри державно-правових дисциплін Державного вищого
навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного
банку України»*

Проблеми типології держави традиційно досліджуються теорією держави і права. При цьому, аж до цього часу традиційно виділяються два підходи: формаційний та цивілізаційний. В рамках першого підходу відбувається ототожнення генези та типології держави. Другий підхід ототожнює державу і цивілізацію. При цьому, формування цивілізаційної теорії відбувалося в рамках двох напрямків західної суспільно-політичної думки, які розвивалися паралельно один до одного. Перший напрямок був покликаний виявити ті закономірності індустріального розвитку, які практично повністю перетворили обличчя Західної Європи і дозволили їй істотно впливати на долю багатьох народів земної кулі. Як писав з цього приводу Ф. Енгельс: «З трьох головних епох – дикунства, варварства, цивілізації...» [18, 20]. Фактично тим самим основоположник «наукового комунізму» ототожнює цивілізацію із прогресом. Природно, що до визначальних засад перш за все виступало матеріальне виробництво, економіка, спосіб господарювання та відносин, які ним породжувались. В основу цього напрямку були покладені праці Дж. Віко з його епохами богів, героїв та людей [2], Г. Спенсера з його войовничим та промисловим типами суспільства [11], А. Сен-Симона з його феодально-теологічною, легістсько-метафізичною та промислово-науковою системами [10], Б. Белла з його доіндустріальним, індустріальним та постіндустріальним суспільством [1] та ін.

Інший напрямок повинен був розкрити Заходу різноманітність світу в його соціальних та культурних вимірах. Саме в рамках формування цього напрямку відбувалося інтенсивне накопичення знань про релігії, мови,

літературу, філософію, історію тощо, що призвело до появи численної компаративістики та до формування таких напрямків знань як американістика, африканістика, ісламознавство та ін. Саме в цьому напрямку цивілізацію стали розглядати як своєрідну соціокультурну систему, а типологія держави за цим підходом стала розглядатися у контексті глобалізації. У витоків цього напрямку стояли такі видатні мислителі як Г. В. Ф. Гегель з його чотирма всесвітньо-історичними царствами [3, 374], А. Дж. Тойнобі з його 21 цивілізаціями [15, 80], що розвилися, не розвилися та застигли у розвитку. Серед сучасних прихильників цього підходу можна назвати американського соціолога С. Хантінгтона [17], російського філософа Б. Єрасова [12], українського політолога С. Удовика [16] та деяких інших.

Щодо формаційного підходу, то в його основу були покладені праці К. Маркса, Ф. Енгельса та В. Леніна. Так, Ф. Енгельс вказував на існування трьох історичних типів держави: античний, феодальний та представницький. При цьому він зазначав, що «антична держава була, насамперед державою рабовласників для придушення рабів, феодальна держава – органом дворянства для придушення кріпаків, а сучасна представницька держава є знаряддям експлуатації найманої праці капіталом» [18, 178]. Цю точку зору повністю поділяв В. Ленін, який говорив про «перехід суспільства від первісних форм рабства до кріпосництва і, нарешті, до капіталізму» [5, 10].

В основу формаційного підходу покладене вчення класиків марксизму про суспільні формації. Зокрема, загальновідомим є той факт, що марксистки виділяли три суспільні формації: первинну (іноді її називають архаїчною), яка, за словами К. Маркса, заснована на спільній власності, вторинну (іноді її називають економічною), яка, з точки зору К. Маркса, заснована на приватній власності [6, 419] та третинну (яку визначають як комуністичну), яка заснована на суспільній власності.

Виходячи з цього, представники радянської теорії держави і права висунули ідею чотирьох історичних типів держави: «...марксистсько-ленінська

теорія поділяє усі держави на чотири історичних типи: рабовласницький, феодальний, буржуазний та вищий історичний тип – соціалістичний» [14, 88].

Проте в сучасному державознавстві розпочалися й процеси, в рамках яких вчені намагаються розглядати типи держави не лише в контексті цивілізацій або суспільних формацій, а й у власне юридичному аспекті. Це такі відомі російські правознавці як професор В. Нерсисянц з його лібертарно-юридичним підходом, який поділяє усі держави на етнічний, становий, індивідуалістичний та гуманітарно-політичний тип [9, 53–57], професор Г. Назаренко з його політико-правовим підходом, за яким виділяється становий, представницький та цивілізований типи [8, 35–36], професор Р. Мухаєв з його соціетальним підходом (поліцейська, правова і соціальна держава) [7, 203–210]. До них, у принципі можна віднести й ідеї спеціаліста в області штучного інтелекту І. Боценка з його чотирма етапами розвитку систем управління [4]. Проте, на нашу думку, усі ці підходи умовно можна об'єднати в один юридичний підхід до типології держави [13, 270–273].

Більше того, і прихильники цивілізаційного підходу до типології держави, які ототожнюють цивілізацію із прогресом, і прибічники формаційного підходу до типології держави, і ті, хто розробляє юридичний підхід до типології держави фактично виділяють три глобальні типи держави: тип (чи типи) держави минулого, сучасний тип держави, який ще не відповідає ідеалу і тип держави, який буде в майбутньому відповідати ідеалу. Так, в рамках прогресивно-цивілізаційного підходу у ХІХ ст. філософи наголошували на індустріальному типі держави, а зараз на постіндустріальному типі. Формаційний підхід акцентує увагу на соціалістичному типі держави, який є найвищим типом держави. Юридичний підхід у різних авторів також акцентує нашу увагу на своєрідних прогресивних ідеалах: гуманітарно-політичний тип держави В. Нерсисянца, цивілізований тип держави Г. Назаренка, соціальна держава Р. Мухаєва, система управління четвертого покоління І. Боценка.

Виходячи з усього вищенаведеного слід мати на увазі, що фактично в типології держави існують два фундаментальні підходи: типологія держави, що

заснована на критерії глобалізації та типологія держави, що заснована на критерії прогресивного ідеалу.

Література:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл; [пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева]. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
2. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций / Дж. Вико; [пер с ит. А. Губер]. – М.-К. : REFL-book – ИСА, 1994. – 656 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; [пер. с нем. Д. А. Керимова, В. С. Нерсисянца]. – М. : Мысль, 1990. – 524 с. – (Философское наследие; т. 113).
4. Калашников М. Будущее человечества / М. Калашников, И. Бощенко. – М. : АСТ; Астрель; Хранитель, 2007. – 318 с.
5. Ленин В. И. О государстве. Лекция в Свердловском университете 11 июля 1919 г. / В. И. Ленин. – М. : Политиздат, 1989. – 24 с.
6. Маркс К. наброски ответа на письмо В. Н. Засулич. – Третий набросок / Карл Маркс : [пер. с нем.] // Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – [2-е изд.]. – М. : Госполитиздат, 1955 – 1981. - Т. 19: март 1875–май 1883. – 1961. – С. 416–421.
7. Мухаев Р. Т. Теория государства и права : [учебник для вузов] / Мухаев Р. Т. – М. : ПРИОР, 2001. – 464 с.
8. Назаренко Г. В. Теория государства и права : Учебное пособие / Г. В. Назаренко. – М. : Познавательная книга плюс, 1999. – 176 с.
9. Нерсисянец В. С. Теория государства и права / В. С. Нерсисянец. – М. : НОРМА, 2001. – 272 с.
10. Сен-Симон. О промышленной системе / Сен-Симон // Сен-Симон. Избранные сочинения : в 2 т. / Сен-Симон; [пер. с франц. Л. С. Цетлина]. – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1948–1948. – Т. 2. – 1948. – С. 5–101.

11. Спенсер Г. Синтетическая философия (в сокращенном изложении Говарда Коллинза) / Г. Спенсер ; [пер с англ. П. В. Мокиевского]. – К. : Ника-Центр, 1997. – 512 с. – (Серия «Познание». Вып. 2).
12. Сравнительное изучение цивилизаций : Хрестоматия : Учебное пособие для студентов вузов / Сост., ред. и вступ. ст. Б. С. Ерасов. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 556 с.
13. Сухонос В. В. Теорія держави і права : [навч. посібник] / Сухонос В. В. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 536 с.
14. Теория государства и права / [Розин Э. Л., Семенов П. Г., Хмелинин М. И. и др.] ; под ред. К. А. Мокичева. – М. : Юридическая литература, 1971. – 632 с.
15. Тойноби А. Дж. Постижение истории / А. Дж. Тойноби ; [пер с англ. ; сост. А. П. Огурцов, вступ. ст. В. И. Уколовой, закл. ст. Е. Б. Рашковского]. – М. : Прогресс, 1991. – 736 с.
16. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы / С. Л. Удовик. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2002. – 480 с.
17. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон ; [пер. с англ. Л. Ю. Пантиной]. – М. : РОССПЭН, 2003. – 368 с.
18. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства в связи с исследованиями Л. Г. Моргана / Ф. Энгельс. – М. : Госполитиздат, 1953. – 192 с.

Сухонос, В.В. Прогресивний ідеал як домінуючий критерій типології держави [Текст] / В.В. Сухонос // The genesis of genius : сборник научных статей и тезисов по итогам Международного научно-практического конгресса экономистов и правоведов (31 января 2014 г.) : в 3 т. / Женева : Международное научное объединение «Консилиум», 2014–2014. – Т. 3 : Секции сферы правоведения. – 2014. – С. 18–21.